

Irena Gantar Godina

Slovensko dijaštvo, alkohol, burševstvo in ženske

Gantar Godina Irena, doc. dr., znanstvena svetnica,
Inštitut za slovensko izseljenstvo, ZRC SAZU, Novi trg
2, SI – 1000 Ljubljana

178.1-053.6(091)

**SLOVENSKO DIJAŠTVO, ALKOHOL,
BURŠEVSTVO IN ŽENSKO**

Masarykov vpliv na velik del slovenske mladine ni bil le političen, ideološki, temveč so v veliki meri prevzeli tudi njegova priporočila o zdravem in etičnem odnosu do življenja. Eno pomembnejših vprašanj, s katerimi se je tedaj srečevala tudi češka družba, je bilo vprašanje alkoholizma. Kot univerzitetni profesor je Masaryk izdal posebno brošuro o tem problemu. Narodno radikalna dijaška struja na Slovenskem, ki je v veliki meri sledila Masarykovim nazorom in napotkom, je to vprašanje obravnavala kot eno ključnih vprašanj oz. problemov, s katerim so se soočala tako dijaška oz. študentska društva na Dunaju, v Gradcu in tudi v Pragi. V glasilu Omladina je mogoče zaslediti številne članke, v katerih so se – večinoma – sklicevali prav na Masarykova opozorila oz. razprave o razširjenosti in škodljivosti pretiranega »popivanja«, hkrati pa so slovenski študenti k tem razpravam radi dodali tudi vprašanje burševstva.

Ključne besede: Tomaš Masaryk, mladina, dijaštvo, alkoholizem, burševstvo, Omladina

Gantar Godina Irena, PhD, Assistant Professor,
Research Adviser, Institute for Slovenian Emigration
Studies, Scientific Research Centre of the Slovenian
Academy of Arts and Sciences, Novi trg 2, SI – 1000
Ljubljana

178.1-053.6(091)

**SLOVENIAN HIGH-SCHOOL STUDENTS,
ALCOHOL, BURSCHENSCHAFT AND WOMEN**

Masaryk not only exerted an influence on a large part of Slovene youth in a political and ideological sense; the young also adopted his recommendations regarding a healthy and ethical attitude towards life. One of the more important questions for Czech society at the time was that of alcoholism. Masaryk, who was a university Professor, published a special brochure about this problem. The nationally radical high-school student movement in Slovenia, which to a great extent followed Masaryk's views and suggestions, believed this to be one of the key questions or problems for high-school and university student societies in Vienna, and Graz as well as in Prague. The periodical *Omladina* published a number of articles in which students - in most cases - made reference precisely to Masaryk's warnings and discussions about the spread and perniciousness of excessive "drinking"; the question they were keen to add to discussions in this context was that of Burschenschaft.

Key words: Tomaš Masaryk, youth, high-school students, alcoholism, Burschenschaft, *Omladina*

»Sploh se mora reči, da datira slovensko dijaško kot stanovsko gibanje šele izza časa, ko se je pojavilo narodno-radikalno dijaštvo. Kako radikalno dijaštvo to gibanje pojmuje, je izraženo kratko v besedah programa o nalogi akademskih društev: 'naloga akademičnega društva je vzgajati slovensko dijaštvo, dvigniti ga duševno, nravno in gmotno'«. ¹

Temeljni program leta 1904 ustanovljene nadstrankarske struje, ki se je poimenovala Narodno-radikalno dijaštvo, je vseboval predvsem težnje po samovzgoji in vzgoji slovenskega dijaštva. Argument je bil, naj struja izvaja radikalne reforme kulturnih in političnih razmer med izobraženstvom, saj bi le tako lahko »nova smer« delovala tudi med najširšimi sloji. Najpomembnejša točka je bila seveda »narodna politika«, »boj za narodovo individualnost«, »vzbujanje narodnega čuta« in »oblikovanje velikoslovenskega duha«, ² zahteve po laični šoli, ³ ipd. Verjeli so, da je to mogoče doseči s t. i. drobnim delom med širšimi množicami, kar so povzeli – in še veliko drugih idej – po duhovnem/idejnem očetu profesorju T. G. Masaryku. Tako kot Masaryk so tudi oni pričakovali, da bi lahko z drobnim delom med Slovenci vzpostavili novo etiko, neko moralno očiščenje; med temi »željami« so bile tudi zahteve po boju proti alkoholizmu med dijaštvom, zahteve proti dvobojevanju, t. i. burševstvu, in ne nazadnje, zahteve oz. stališča narodnih radikalov do (slovenskih) žensk, ki naj bi se odražalo tudi skozi njihovo izbiro »prave« ženske in morebitne žene.

T. G. Masaryk je že v svojih prvih ključnih delih, *Češko vprašanje* (1895) ⁴ in *Socialno vprašanje*, ki je izšlo leta 1898, ⁵ pa tudi v poznejših spisih in predavanjih, posvetil posebno pozornost alkoholizmu. Leta 1905 in 1906 je o alkoholizmu razpravljal oz. imel predavanja, npr. leta 1905 v Gdanku, pozneje tudi na protialkoholnem kongresu na Dunaju. Predavanje *Etika in alkoholizem* je bilo objavljeno leta 1906 v Flensburgu. Masarykova teza je bila, da je vprašanje alkoholizma ne le socialno, marveč predvsem etično vprašanje,

ki zadeva tako posameznika kot celotno družbo. Posameznika zato, ker naj bi v moderni demokratični družbi posameznik moral delovati s polno zavestjo in predvsem ustvarjalno; v taki družbi pa alkoholik ne deluje ne s polno zavestjo ne ustvarjalno, marveč postane inferioren, brezvoljen, nesocialen in se je nesposoben vključiti v širšo družbeno skupnost. In še več, po mnenju T. G. Masaryka je pijanec največji ozkosrčnež in omejenec, z eno besedo, filister in reakcionar. In Masaryk je postavil enačaj: »... narod pijancev je narod reakcionarjev. Zato je prihodnost vsekakor na strani treznih ...« ⁶ In še: »Bodočnost pripade tistemu narodu, ki bo manj pil ... Narod, ki več pije, brezdvomno podleže tistemu, ki je treznejši. Bodočnost vsakega naroda in sploh bodočnost malega naroda zaleži na tem, da bi nezmernost, da bi pitje prestalo ...« ⁷

Že ob ustanovitvi leta 1904 so Narodni radikalni v svoj program vključili precej Masarykovih in slovenskih masarykovcev »napotil«, kako delovati za dobrobit svojega naroda. V svoj program so vključili veliko Masarykovih idej, misli, napotkov češkemu narodu in češki mladini, ki so jih, tako kot slovenski masarykovci, (seveda) aplicirali na »nezdrave« slovenske razmere. Njihov osrednji namen je bil dvig etičnosti slovenske družbe. V glasilu *Omladina*, ki je začelo izhajati 1904 in naj bi povezovalo srednješolsko in visokošolsko mladino, so se narodni radikalni javnosti predstavili predvsem kot nova nadstrankarska struja s širokim, lahko bi rekli – ambicioznim programom, ki naj bi predvsem spodbudil večjo narodovo ozaveščenost, zlasti mladine. V ospredju je bilo geslo »iz naroda za narod«, to je, drobno delo med vsemi sloji s predavanji, potujočimi knjižnicami, delotorej, ki naj bi med slovensko mladino vzbudilo želje/težnje po radikalnih spremembah političnih, gospodarskih in kulturnih razmer. Največji poudarek so namenili vzgoji in samovzgoji slovenske mladine, predvsem dijaštva, kar so razumeli kot boj proti pijančevanju, burševstvu in nedelavnosti dijaštva in študentov. Septembra 1905 so na 1. shodu Narodno-radikalnega dijaštva v Trstu v resolucijo odseka za dijaško izobrazbo vključili tudi točko, ki društvom priporoča, naj s preda-

¹ Dr. Dragotin Koderman, *O razvoju narodno-radikalnega gibanja*, *Omladina*, let. III, 1907–08, str. 88.

² Gregor Žerjav, *Uvodnik*, *Omladina*, let. I, 1904–1905, št. 1, str. 4.

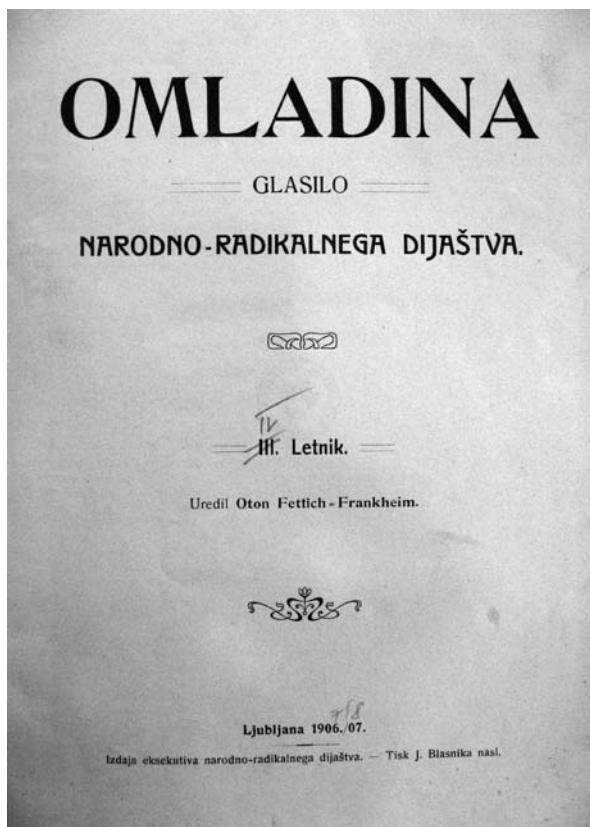
³ Viktor Marija Zalar, *Svobodna šola*, *Omladina*, let. III, 1907–08, str. 169–173.

⁴ T. G. Masaryk, *Ceska otazka*, Praha 1895.

⁵ T. G. Masaryk, *Socialna otazka*, Praha 1898.

⁶ Predavanje T. G. Masaryka v Gdanku 1905 in na Dunaju 1906.

⁷ Predavanje leta 1906 na dunajskem kongresu, objava v *Orožen*, Masarykova čitanka, Ljubljana, 1930, str. 119–120.

Omladina je objavljala tudi članke proti alkoholizmu.

vanji o nevarnostih alkoholizma in spolnih boleznih opozarjajo že absolvirane srednješolce. Že v drugem letniku *Omladine* (1905–06) pa so načeli tudi druga pomembnejša etična vprašanja, s katerimi – kot so menili – naj bi se slovensko dijaštvo premalo ali nič ukvarjalo; še več, ugotovili so, da jih slovensko dijaštvo sploh ni zaznalo. V ospredje so postavili pomanjkljivo splošno razgledanost dijaštva, vprašanje dvobojevanja, t. i. burševstva, problem alkoholizma med dijaštvom in študenti, pa tudi odnos dijaštva in študentov do žensk in njihovega izobraževanja.

Toda »prave« razprave o alkoholizmu so se začele »še« v 3. letniku. Med napotki, kako naj bi srednješolec izkoristil prosti čas,⁸ je avtor svojo uvodno misel začel zelo kritično: poudaril je, da večina dijakov prostega časa ne zna porabiti drugače kot z lenuharjenjem, kvartanjem ali pijančevanjem. »Ta pjan študent' je mnogim vzor, pesem o njem pa njihova himna. Kdor ne gre z njimi, tega zasmehujejo, ta jim je največji 'gulež' in 'filister'. Ni jim mar za ničesar drugega kakor za vrček in žen-

⁸ J. B., *Srednješolec v prostem času*, *Omladina*, let. III, 1906–07, str. 2.

sko. Učenje sistematično zanemarjajo ...»⁹ In zakaj je tako? Pisec je vzroke videl predvsem v tem, da si dijaki ne znajo organizirati prostega časa, ki bi ga lahko porabili za zunajšolsko samoizobrazbo, predvsem za branje domače in tuje, predvsem slovanske literature, za obiskovanje gledališča, za učenje modernih jezikov, predvsem slovanskih in predvsem češkega, za obiskovanje predavanj, zlasti t. i. ljudskih, ki so jih – pod sloganom »drobno delo« – propagirali tako slovenski masarykovci kakor narodni radikali. Skratka, prepričan je bil, da ima dijak veliko priložnosti, da se izogne brezdelju, ki je predpogoj in spodbuda pijančevanju. Toda, »pokazal in povedal pa jim tudi nihče ni, kako naj ga vporabijo ...«¹⁰

Že naslednje leto je v 4. letniku razpravo o problemu alkoholizma med dijaštvom in študenti nadaljeval B. Žnidaršič s člankom *Degeneracija in alkoholizem*. Žnidaršič je v alkoholizmu videl glavni vzrok današnje degeneracije civiliziranih narodov. »...Vsled alkoholizma trpi tudi slovensko ljudstvo veliko. Na Kranjskem se plača več davka za žganje kot za zemljišča ...« Nanizal je vzroke, ki najbolj »vzdržujejo« alkoholizem in kako naj se proti temu borimo. Najbolj je okrcal slovenske razumnike, ki da »sicer radi poudarjajo svojo naprednost in svobodomiselnost, se pa s svojimi dejanji prav nič ne razlikujejo od klerikalcev ...«¹¹ Še več, trdil je, da so klerikalci v boju proti alkoholu pokazali več praktičnega znanja, ker da »razumejo bolje, kje je treba začeti z napredkom ...«, saj so se zavzeli za spremembe v vsakdanjem življenju, kajti samo od vsakdanjega življenja je odvisna tudi morala.

Kot najbolj škodljiv je Žnidaršič videl idealizem, ki ga prakticira slovenski srednješolec: »Ljudje se potapljajo v morju idealne navdušenosti in pozabijo, da je treba skrbeti tudi za to, kaj jemo in kaj pijemo ... V idealni navdušenosti kričimo po kulturnih potrebah med tem, ko izdamo v Avstriji za 'kulturno potrebo' – alkohol poldrugo milijardo kron, od tega 20 milijonov na Kranjskem ...«¹² Dokaz, kako nesmotrna in potratna je družba – saj bi lahko s tem denarjem zgradili/ustanovili osnovne, ljudske šole, celo univerzo. Pa še ljudstvo bi bilo

⁹ Nav. d., str. 2–3.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ B. Žnidaršič, *Degeneracija in alkoholizem*, *Omladina*, leto IV, 1907–08, str. 7.

¹² Nav. d., str. 8.

tako bolj zdravo. Prepričan je bil, da »marsikateri razumnik neha zasmehovati antialkoholično gibanje, ko premisli in spozna, kako neprecenljive važnosti so te 'malenkosti' v vsakdanjem življenju, in začne študirati to vprašanje z trdno voljo, da bo izvajal v praksi dosledno zaključke, do katerih pride v svojih študijah alkoholizma ...«¹³

Razpravam v *Omladini* so se pridružili tudi slovenski učitelji in profesorji, ki so s svojega zornega kota ocenjevali in predstavili svojo »vizijo« pravega slovenskega dijaka. V nepodpisanem članku *Dopis iz profesorskih vrst* je pisec v svoji kritiki na prvo mesto postavil dejstvo, da so slovenski dijaki do vseh, ne le nemških profesorjev, zelo kritični, če ne že neobjektivni. Zavzel se je za to, naj dijaštvo preneha grditi in obrekovati svoje učitelje in s tem spodkopavati njihov ugled, predvsem slovenskih profesorjev, hkrati pa je moral priznati, da so prav nekateri slovenski profesorji do dijakov precej grobi. Zanimiva je avtorjeva opomba, da velja »splošna sodba, da nemški kolegi na naših srednjih šolah dostojnejše postopajo z našimi fanti, kakor mi sami. Nekateri slovenski profesorji celo mislijo, da imajo kot rojaki nekako predpravo biti s slovenskim dijakom odurni in surovi.« Takoj na drugo mesto je postavil zahtevo, naj dijaštvo iztrebi grdo popivanje in pijančevanje. Dijake je pozval, naj to zlo odpravijo sami in naj tega grdega policijskega posla ne nalagajo profesorjem. Slovenski akademski mladini je priporočil, naj postane zgled mlajšim kolegom ne le s svojo treznostjo, marveč tudi z narodno zavednostjo.¹⁴

Problem alkoholizma je organizatorje II. shoda narodnih radikalov spodbudil, da so v program vključili tudi diskusijo o teh problemih. Najbolj temeljito je vprašanje obdelal Viktor Maria Zalar, velik simpatizer Masaryka. Iz razprave je razvidno, da je v veliki meri sledil Masaryku in njegovemu mnenju o alkoholizmu. Zalar je boj proti alkoholu utemeljeval predvsem z etičnega stališča: »Alkoholizem se nam kaže kot kronična degeneracija vsega duševnega življenja, kot nekaj neetičnega in protietičnega. Ta ideal pa alkohol ubija ...« Ideal moderne etike je harmoničen in energičen posameznik, kar vpliva na celotno družbo, zato, je poudaril, »sama abstinenca še ni zadostno sredstvo

¹³ Nav. d., str. 8.

¹⁴ Anon., *Slovenski profesor in dijak, Omladina*, 1906–07, str. 115–116.

proti alkoholu. Ta abstinenca mora biti utemeljena v našem svetovnem naziranju.«¹⁵

Na shod vabljeni Henrik Tuma se je tako strogemu razmišljanju uprl; zavzel se je za zmernost. Poudaril je, da zmerno uživanje alkohola in nikotina ne škoduje, saj tega znanost še ni potrdila. »Bistveno je, da ne prekoračimo mere, da več delamo, planinarimo, telovadimo, tako telo potrebuje manj alkohola.«¹⁶ Zanimivo: tudi proti kajenju oz. nikotinu ni imel nič proti, še več, menil je, da »nikotin spodbuja k težkemu duševnemu delu.«¹⁷

Zapisov o nevarnostih alkoholizma je bilo v naslednjem letu že manj in na III. shodu v Ljubljani so narodni radikali največ pozornosti posvetili političnim vprašanjem, predvsem jugoslovanskemu. Toda tudi vprašanje alkoholizma ni bilo povsem pozabljeno. Radovan Krivic, ki je študiral na češki univerzi v Pragi, se je po končanem študiju vrnil v Ljubljano in prevajal Masarykove zapise in predavanja, ki jih je objavljaval v *Omladini*. Navdušil se je tudi nad Masarykovimi izvajanjimi o abstinenca, ki pa jih je povzemal tudi Masarykov asistent Břetislav Foustka, sociolog. Verjetno je Krivic zato njegova razmišljanja¹⁸ prevedel in predstavil slovenskim dijakom. Kot osrednjo misel je Foustka poudaril, da v abstinentni ideji »vidim del življenjskega in svetovnega nazora, novega nazora moderne človeka /.../, (ki) na gotov način že začenja vplivati na vse današnje kulturno življenje ...«¹⁹

V novo, boljšo (samo)podobo slovenskega dijaka in študenta so narodni radikali vključili tudi nasprotovanje dvobojevanju. Povod za »proteste« in zavzemanje za ukinitve dvobojevanja je bila novica, da nameravajo dunajski študentje ustanoviti »... akad. podružnico splošne avstrijske lige proti dvoboju, ki naj bi bila pristopna vsem akademikom vseh dunajskih šol brez razlike narodnosti, konfesije ali političnega naziranja ...«²⁰ Na drugi strani pa je med slovenskimi dijaki odmevala novica, da nameravajo Slovenci skupaj z nekaterimi drugimi slovan-

¹⁵ II. shod Narodno-radikalnega dijaštva v Celju, *Omladina*, 1907–08, str. 117.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Foustka Břetislav, *Abstinenca kot kulturni problem, Omladina*, 1909/10, str. 3–7, 23–27 in 39–41.

¹⁹ Nav. d., str. 3.

²⁰ Ciril Premrl, *Dijaštvo proti dvoboju, Omladina*, let. II, 1905–06, str. 8–11.

skimi študenti na Dunaju ustanoviti vseslovensko burševsko društvo – po zgledu praške »Čehije«. ²¹ Hkrati pa je z graške univerze prišla informacija, da so »burši pomazali deske nenemških društev ... Rektorat pa je vzel, mesto, da bi kaznoval nadute buršake, slovanskim društvom pravico objavljati društvene objave samo v narodnem jeziku ...« ²²

Argumenti proti dvoboju so bili večplastni: na prvem mestu so poudarili predvsem dejstvo, da se mora šibek posameznik pod pritiskom skupine vdati v dvoboj tudi, če tega ne želi. Na drugi strani pa so v ukinitvi dvoboja videli socialno reformo, ki bi lahko in bo dvignila etični nivo družbe in pripomogla k pameti in razumu do zmage. In nenazadnje, slovenski dijak naj se temu odpove že zato, ker dvoboj ni bil nikoli zgodovinska institucija slovenskega dijaka. Pri Nemcih da gre za »staroslavno« nemško tradicijo, ki se je razvila na germanskih tleh, pri slovenskem dijaku tega ni. Osrednja naloga slovenskega dijaka naj bi bila predvsem dvigovati stanovsko zavest slovenskega dijaštva s pozitivnimi vrednotami in ne z nečim, kar so že tujci opustili. Zato je apeliral na slovenske dijake, naj sodelujejo v tem gibanju, saj bodo tako tisti, ki se doslej niso upali upreti, na ta način dobili »neko zaslonbo, neko moralno oporo, ker verba movent, exempla trahunt«. ²³

Zato so že na 2. shodu septembra 1907 v Celju sprejeli posebno resolucijo o dvobojnem vprašanju; poudarili so, da dvoboj najodločneje odklanjajo, obsojajo burševske menzure slovenskega dijaštva in se hkrati zavzeli za ustanovitev splošne slovenske protidvobojne organizacije. V resoluciji so poudarili pripravljenost sodelovati pri predpripravah, h katerim bi pritegnili tudi starešine in zunajdijaške razumnike.

Nova etika, nova morala, ozaveščen posameznik, narodno zaveden dijak in študent, vse

²¹ S sarkastično pripombo: »Pa še pravijo, da je slovanska vzajemnost fraza!«

²² Tudi na dunajski univerzi so »nacionalni dijaki potrgali oklice slovanskih društev, (zato) je rektorat odredil, da za sedaj nima nobeno društvo več pravice objavljati v avli svoja naznanila. To je res pravično. Če pri tem ostane za trajno, so burši dosegli, kar so želeli ...« (Anon., Listek, ZORA, glasilo slovenskega katoliškega dijaštva, let. XI, 1905, str. 68.)

²³ Ciril Premrl, *Dijaštvo proti dvoboju*, Omladina, let. II, 1905–1906, str. 11.

to naj bi se odražalo tudi v odnosu do slovenskih žensk. Z zanemarjanjem ženske izobrazbe se Slovenci soočajo s pomanjkanjem »narodnega žentstva«, saj so dekleta vzgajali in ponemčevali predvsem v samostanskih šolah. »Če je naša inteligenca vsaj nekoliko skrbela za slovensko vzgojo svojih sinov, za hčere se ni menil nikdo ...« Zato Slovenke niti niso znale lepo govoriti slovensko, zato je »v naših salonih in na plesiščih vladala neomejeno nemščina ...« Prav pomanjkanje dobre izobrazbe je bil eden argumentov, kot ga je zaznal pisec, da si je marsikateri Slovenec izbral skromnejšo in bolj gospodinjsko Nemko za ženo. Slovenke je pomanjkanje izobrazbe vedlo »k nečimernemu in potratnemu lepoticenju, h gonji za modo in dragimi oblekami ...« ²⁴ Pisec je dodal še, češ, saj se nam Grazer Tagblatt res »lahko roga«, ko pa si »vsak boljši Slovenec vzame nemško ženo, Gradčanko ali Dunajčanko, to je že popolnoma moderno postalo na Slovenskem ...« ²⁵ Prav zato se je odločno zavzel za višjo in strogo narodno izobrazbo slovenskih žensk, kar naj bi bila dolžnost krajevnih in deželnih vlad, saj neposredno dijak sam ne more storiti ničesar. Posredno pa lahko slovenski izobraženec, dijak, študent vpliva »pri našem ženstvu na čisto in pravilno rabo slovenščine ... Predvsem pa moramo fanatizirati naše ženstvo v narodnem oziru, kakor so fanatizirane Čehinje ali naše sosede Nemke ...«

Ena najpomembnejših »nalog« slovenskega razumnika pa naj bi bil izbor Slovenke. »Izberajte si Slovenke!«, jih je pozval in poudaril: »... ne morem (si) predstavljati, da bi zaveden Slovenec, ki z zanimanjem in sočustvovanjem zasleduje javno politično, umstveno in umetniško življenje svojega naroda, ne začutil sčasom neke vrzeli, nekega primanjkljaja v svojem zakonskem življenju, če vidi, da ga njegova družica ne umeva. Le kdor si je vzel Slovenko za ženo /.../, se bodo njegovi otroci vzgajali v enem, in sicer samo slovenskem jeziku ...« Slovensko mladino je zato pozval, češ, »podajte roko in srce samo slovenskim dekletom; v privatnem občevarstvu pa vzbujajte narodno zavednost in odločnost našega ženstva. Vse to bo imelo dolgoročen vpliv na razvoj in napredek slovenskega ženstva in vsega slovenskega naroda ...« ²⁶

²⁴ Star radikalec, *Djak in ženstvo*, Omladina, let. III, 1906–07, str. 118.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Nav. d., str. 119.

Slovensko katoliško-narodno dijaštvo, brez predznaka nadstrankarsko, je s svojim glasilom narodne radikale prehitelo za dobra štiri leta, saj je Zora začela izhajati že leta 1900.

Novo nadstrankarsko strujo so seveda obravnavali kot močno »konkurenco« in zato nenehno iskali oz. poudarjali ne le razlike med skupinama, marveč predvsem svoje prednosti in njihove pomanjkljivosti. Najbolj jih je motila oznaka »narodno-radikalno«, v kateri so videli predvsem lepe fraze in njihovega vzornika Ivana Hribarja, ki da ga »narodno radikalno dijaštvo smatra nekako za svojega vzornika ...«²⁷ Še bolj jih je »zbedel« boj narodnih radikalov proti klerikalizmu. »Smatra ga za največjega sovražnika našega naroda, kakor njihov svobodomiselnih bratci /.../ ali ker imenujejo v svoji ljubeznivi objektivnosti tudi nas 'klerikalce' ...« Poudarili so razlike v temeljnih idejah, zlasti stališče, da je »katoliška vera potrebna našemu narodu, da ne ovira njegovega razvoja, nasprotno, da ga še pospešuje, njim pa je vera le nekako nepotrebno zlo /.../, o kakem približanju torej ne more biti govora ...«²⁸

Toda v oceni oz. poročilu o resolucijah z II. shoda narodnih radikalov leta 1907 v Celju so našli kar nekaj skupnih točk. Med prvimi je bila prav točka o dvobojevanju, s katero so se katoliki povsem strinjali in dodali: »Mi pristavljamo: ker je protisocialno, protidemokratsko sredstvo in zasmehuje versko svobodo, ki je temelj državi.«²⁹ Pozdravili so tudi ustanovitev splošne slovenske protidvobojne organizacije, toda poudarili, da »se nam ne zdi v tej obliki izvršljiva ...«³⁰ Vprašljivo naj bi bilo predvsem to, da bi vse predpriprave imeli v rokah radikalci, mlajši in starejši, kajti to bi onemogočilo »složno delo« vseh, ki dvoboju nasprotujejo. »Društvo bi bilo radikalno, kar bi ga eo ipso izključilo iz splošnega protidvobojnega gibanja, ki izključuje strankarstvo v vsaki obliki. Taka organizacija tudi ne bi uspevala ...«³¹

Komentirali so še mnoge druge sklepe, ne pa resolucije o boju proti alkoholu oz. alkoholiz-

mu. Namesto tega so istega leta raje objavili dva prispevka: *Dijaštvo in protialkoholno gibanje*³² in *Slovensko dijaštvo, alkohol – bodočnost slovenskega naroda*.³³ Ivan Dolenc se je ukvarjal predvsem z vprašanjem, kako in kdo naj deluje proti alkoholizmu. K delu je pozval predvsem inteligenco in dijaštvo; inteligenca naj bi najlažje vplivala na »širše mase«, kajti, »življenje boljših stanov vpliva mogočno na nižje ... Ali bi ne vplivalo mogočno na ljudstvo, ako bi inteligenca šla v boju zoper alkohol v prvih vrstah?«³⁴ Obenem je pozval tudi dijaštvo, naj »stopi med vrste modernih pionirjev. Močne in sveže moči, ki se lahko, dasi ne ravno potrebno, odrečejo pijači, bodo z energično silo, z zgledom vplivale na družbo ... Med bojevniki zoper alkohol (pa) naj bo častno zastopana tudi bodoča inteligenca narodova – naše dijaštvo.«³⁵

Bolj konkretno se je vprašanja lotil Val(entin) Rožič. Spregovoril je o problemu alkoholizma na Štajerskem in posebej v Halozah, ki da je prav zaradi alkoholizma že »skoraj popolnoma v nemških rokah! In zakaj? Kralj alkohol je osvobodil slovenske vinogradnike njihovih prelepih vinskih gor, a oni pijejo zdaj umetni sok – kralja alkohola, ki ga jim v tako obilni meri pridelujejo naši največji sovražniki ...«³⁶ Oprl se je na mnenje mariborskega zdravnika, sicer Nemca po mišljenju, protestanta po veri, ki pa je »človekoljuben in pravičen do Slovencev«. ³⁷ Dr. Bergmann, ki »govori tudi rusko in slovensko«, je Rožiču potožil, da je alkoholizma največ v Slovenskih goricah in na Dravskem polju okrog Ptuja, in se čudil, da slovensko izobraženstvo ne stori ničesar. Predvsem je mislil na razumnike in duhovnike, ki da ne storijo nič, da bi preveliko uživanje alkoholnih pijač omejili, ustavili ali celo prepovedali. Zato je Rožič svoj članek posvetil slovenskemu dijaštvu, »celokupnemu dijaštvu brez razlike političnih struj in verskega prepričanja. Če kje, v tej točki, na tem polju, na tem važnem torišču se lahko vsi združimo, lahko vsi delujemo za boljšo prihodnost slovenskega naroda.«³⁸ Tudi zato, ker je prav v alkoholu videl osrednji – neposredni in

²⁷ Anon., »Omladina«, Zora, glasilo katoliško-narodnega dijaštva, 1904, str. 71.

²⁸ Nav. d., str. 71–72.

²⁹ Resolucije II. shoda narodno-radikalnega dijaštva v Celju, Zora, 1907–08, str. 44.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ivan Dolenc, *Dijaštvo in protialkoholno gibanje*, Zora, let. XIII, str. 49–50.

³³ Val. Rožič, *Slovensko dijaštvo, alkohol – bodočnost slovenskega naroda*, Zora, let. XIII, str. 65–67.

³⁴ Ivan Dolenc, *Dijaštvo...*, Zora, let. XIII, str. 50.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Val. Rožič, str. 65.

³⁷ Nav. d., str. 66.

³⁸ Ibidem.

posredni – vzrok, da so imeli na tem koncu nemškutarji na narodnem in gospodarskem področju tolikšne uspehe.

V nasprotju s katoliškim dijaštvom, ki se mu ni bilo treba soočati z notranjimi problemi, so se narodni radikali že leta 1908 soočili z neenotnimi pogledi na nadaljnje delo struje. Aprila 1909 pa so sprejeli – sicer neradi – odhod starešin v liberalno stranko, oz. njihovo odločitev, da se odpovedo nadstrankarstvu in se posvetijo političnemu delu v okviru liberalne stranke. Čeprav se je dijaštvo samo še naprej deklariralo kot nadstrankarsko, se je nezadovoljstvo z delom struje stopnjevalo. Med člani je spodbudilo vrsto razprav o možnih prehanjih v druge slovenske stranke; največ razprav je bilo o primernosti vstopa v socialno demokratsko stranko,³⁹ nekaterim so bili bližje leta 1911 ustanovljeni narodni socialisti,⁴⁰ medtem ko so leta 1912

mnogi razmišljali – nekateri so to tudi storili – o prestopu med prepovedovce.

Nekateri tedanji razumniki in politiki, ki so sprva navdušeno pozdravili začetek delovanja struje, so pozneje dokaj zadržano ocenjevali delo narodnih radikalov. Ivan Cankar je oceno delovanja struje napisal že 1913, objavljena bi morala biti v 2. letniku socialno-demokratskega »družinskega koledarja«. Ker pa le-ta ni izšel, je morala ocena počakati do leta 1919, ko jo je objavila *Demokracija*. Zapisal je, da se je »mlada garda« narodno-napredne stranke »očitno spuntala. Samosvoja in samozavestna se je polastila politike /.../ Cilj vsega nehanja te mladine je bil, da osveži staro napredno stranko, jo poglobi, oplodi z novimi idejami ter da jo iz čitalnic, iz plesnih dvoran in iz gostilniških 'ekstracimrov' presadi v široki narod sam ...« Cankar je ocenil, da so imeli mladi, kljub idealizmu in volji, premalo izkušenj, zato je gibanje in delo mladine ocenil kot »nič drugega nego malo krepkejši živioklic, ki se je včasih glasil kakor klic 'na korajžo'«. ⁴¹ V nasprotju s Cankarjem jim Henrik Tuma ni posvetil večje pozornosti, priznal pa jim je zasluge v boju proti pijančevanju; sicer pa jih je označil kot »neki bledejši odvejek« struje masarykovcev;⁴² najbolj kritičen je bil do Gregorja Žerjava, ki da se je po letu 1909, potem ko je vstopil v NNS, »še bolj oddaljil od svojega prvotnega socialnega programa in zašel docela v narodno šovinistično strujo ...«⁴³

³⁹ Npr. Mirko Černič, zdravnik, ki je leta 1912 odšel v Srbijo.

⁴⁰ Po letu 1892 je na češki univerzi v Pragi študiral že manjše število slovenskih študentov; med temi so sicer prevladovali simpatizerji profesorja T. G. Masaryka. Zagotovo so poznali tudi program Klofačeve stranke in ideje, ki niso bile tako zelo daleč od Masarykovih, npr. o vlogi inteligence, o položaju in pomenu delavstva, o sodelovanju delavstva in inteligence, ipd. Masaryk in Klofač sta se razlikovala pri pojmovanju nacionalnega in socialnega vprašanja in zlasti v razumevanju internacionalizma in kozmopolitizma. Razlika med Masarykom in Klofačem je bila tudi v tem, da je prvi nagovarjal vse družbene sloje, medtem ko je Klofačeva stranka videla svojo vlogo predvsem med delavstvom, obrtniki, nižjim uradništvom, med vajenci in nekoliko zadržano tudi med kmeti. Študente in inteligenco je nagovarjal »le« po potrebi in morda tudi zato za tedanje Klofačevo politično dejavnost med slovenskimi študenti ni bilo tolikšnega zanimanja kot za Masaryka.

Že 1904 je struja, ki je zagotavljala svoje nad- ali zunajstrankarstvo, začela izdajati svoje glasilo *Omladina* s podnaslovom oz. z geslom *Iz naroda za narod*; geslo se je, čeprav tega ni nihče »priznal« oz. poudarjal, vsebinsko navezovalo oz. bilo le parafraza Klofačevega gesla *Enakost narodov, Enakost v narodu!* Čeprav samo obrobno omenjen, je mogoče, da so slovenski dijaki, nezadovoljni s takratno politiko obstoječih strank, poskusili kombinirati ali morda celo združevati – vsaj v začetku delovanja – Masarykove in Klofačeve ideje širitve kulture in politike med širšimi množicami. Njihov program ni predvideval kakega sodelovanja s povsem določenim slojem ali razredom; Na eni strani so, povsem v duhu Klofača, poudarjali pomen naroda in izobraževanja, na drugi strani pa – v nasprotju s Klofačem – niso nagovarjali delavskega razreda, ne obrtnikov ne kmetov, marveč, tako kot Masaryk, predvsem bodočo inteligenco. Svojo dejavnost so omejili na dijake in študente, tj., na tedanje in bodočo slovensko inteligenco. Od Masaryka so tako prevzeli geslo oz. se zavzemali za izvajanje t. i. drobnega dela /»drobna

prace«, od Klofača pa poudarke na nacionalnem. Že prvi urednik *Omladine*, Gregor Žerjav, je v svojih uvodnikih »uporabil« nekaj Klofačevih idej; vztrajal je pri t. i. »narodni politiki«, oz. »narodovi individualnosti«, svoje delovanje v okviru struje narodno-radikalnega dijaštva pa je utemeljeval predvsem kot »boj proti indolenci, ki so ji narodna vprašanja zadnja briga«. (Uvodnik, *Omladina*, 1904). Žerjav je, podobno kot Klofač, ostro nastopal proti vsakršnemu kozmopolitizmu, oz. internacionalizmu, ki ga je očitil tako slovenskim klerikalcem kakor socialistom. Zavzemal se je predvsem za t. i. »narodno delo«, »za vzbujanje narodnega čuta«, kar vse naj bi pripomoglo k vsestranski osamosvojitvi slovenskega naroda. Tako kot Klofač so tudi slovenski narodni radikali predvideli – in sprva tudi izvajali – sodelovanje z dijaškimi in študentskimi organizacijami v slovanskih deželah znotraj in zunaj Avstrije. Slovanska ideja oz. slovanska vzajemnost v povezavi z jugoslovansko idejo je bila in je ostala ena osrednjih programskih točk narodnih radikalov.

⁴¹ Ivan Cankar, *Kako sem postal socialist*, *Demokracija* I, 1919, str. 282–292.

⁴² Henrik Tuma, *Iz mojega življenja*, Ljubljana 1937, str. 303.

⁴³ *Ibidem*.

Do narodnih radikalov je bil najbolj kritičen »zapiskar« in masarykovec Anton Dermota. Zapisal je, da se je struji poznal »znamen vpliv Masaryka kot učenjaka in politika ... Kar je ta struja imela slabega, je kopirala večinoma po vzoru čeških radikalcev in narodnih socialcev, kar je bilo dobrega, je posnela zlasti po spisih profesorja Masaryka.«⁴⁴ Tudi v svojem dopisu v *Slovanský Přehled* je Anton Dermota relativno dobro ocenil delo narodno radikalne mladine, pa hkrati poudaril, da se »narodno-radikalni naraščaj v mnogem zgleduje po Klofaču ...«; dobro naj bi delali vse do leta 1909, ko so starejši člani začeli vstopati v liberalno stranko. Takrat, je zapisal Dermota, se je »začelo izenačevanje resnega dela iz univerzitetnega časa /.../ s poznejšo slabo prakso v liberalni stranki.«⁴⁵

Ivan Prijatelj je pohvalil predvsem začetke dijaškega gibanja, tudi zato, ker se je »zopet enkrat postavila slovenska mladina na svoje noge, ker si ni dala od naših malenkostnih razmer ničesar diktirati in je začela na podlagi evropske perspektive nekaj čisto samosvojega ...«⁴⁶

Začetni entuziazem narodnih radikalov, zlasti prvi dve, tri leta, je bil iskren; bil je resna želja oz. težnja po spremembah, po t. i. regeneraciji slovenske mladine. Toda sčasoma se je izkazalo, da tudi mladina, predvsem liberalno, nekatoliško dijaštvo, ni bilo imuno ne na trenutno politično dogajanje ne na osebne ambicije posameznikov. Tudi zato se je njihova pozornost preusmerila – dokaj konkretno – k »pravi/konkretni politiki«, ki je prav te pozitivne namere postavljala in postavila v drugi plan. Kljub temu jim ni mogoče odreči, da so narodni radikali med slovenskim dijaštvom ostali najbolj dejavna in odmevna dijaška in visokošolska struja oz. gibanje tistega obdobja, saj so si s konkretnim izobraževalnim, kulturnim in socialnim delom med slovenskimi dijaki, z zavzemanjem za slovensko manjšino na Koroškem, z zavzemanjem za slovenski jezik in drugimi akcijami pridobili nesporno pozitivno mesto v slovenski politični in kulturni zgodovini.

⁴⁴ Anton Dermota, *Masaryk in Slovenci, Naši zapiski 1910*, str. 247–253.

⁴⁵ Anton Dermota, *Ze Slovinsku, Slovansky Přehled 1913*.

⁴⁶ Ivan Prijatelj, *Slovenci v 60. letih s posebnim ozirom na ulogo dijaštva v našem življenju, Omladina, 1912–1913*, str. 179–183.

Literatura

- Cankar, Ivan: *Kako sem postal socialist*, Demokracija 1919.
- Gantar Godina, Irena: *T. G. Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem*, SM, Ljubljana 1987.
- Gantar Godina, Irena: *Narodno radikalno dijaštvo*, ZČ, 1982.
- Masaryk, T. G.: *Česka otazka*, Praha, 1895.
- Masaryk, T. G.: *Socialna otazka*, Praha, 1898.
- Orožen, Janko: *Masarykova čitanka*, Ljubljana 1930.
- Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*, Ljubljana 1937.
- Ude, Lojze: *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, Založba Obzorja Maribor, 1972.

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHE SCHÜLERSCHAFT, DER ALKOHOL, DIE BURSCHENSCHAFTEN UND DIE FRAUEN

Masaryks Einfluss auf einen großen Teil der slowenischen Jugend war nicht nur politisch und ideologisch. Auch seine Empfehlungen für eine gesunde und ethische Lebenseinstellung wurden in großem Maß übernommen. Eine der brennenden Fragen, mit denen zu jener Zeit auch die tschechische Gesellschaft konfrontiert war, war der Alkoholismus. Als Universitätsprofessor gab Masaryk eine eigene Broschüre über dieses Problem heraus. Die national radikale Strömung der slowenischen Schülerschaft, die im Wesentlichen Masaryks Ansichten und Empfehlungen folgte, sah den Alkoholismus als eines der Schlüsselprobleme, mit dem Schüler-, aber auch Studentenvereine in Wien, Graz oder Prag konfrontiert waren. In der Zeitung *Omladina* stößt man auf zahlreiche Artikel, die sich meistens gerade auf Masaryks Warnungen und Abhandlungen über die Verbreitung und Schädlichkeit der übertriebenen „Trinkerei“ beriefen. Außerdem wiesen die slowenischen Studenten in diesem Zusammenhang auch gern auf die Frage der Burschenschaften hin.

Schlagwörter: Tomaš Masaryk, Jugend, Schülerschaft, Alkoholismus, Burschenschaften, Zeitung *Omladina*